

ZENON ROMANOW

AP SŁUPSK

WAKACYJNE STUDIUM POMORZOZNAWCZE W KOSZALINIE W LATACH 1958-1962

Utworzone w czerwcu 1950 r. ze wschodniej i środkowej części województwa szczecińskiego województwo koszalińskie, zwane także Pomorzem Środkowym, było obszarem rolniczym, pozbawionym dużego przemysłu i słabo zurbanizowanym. Największe miasto regionu – Słupsk – liczyło w 1950 r. 33,1 tys. mieszkańców¹, a jego stolica – Koszalin, miasto o charakterze urzędniczo-garnizonowym – zaledwie 19,9 tys. mieszkańców². Województwo koszalińskie było w tym czasie kulturalną pustynią. W regionie nie było żadnej wyższej uczelni, ani jednej biblioteki naukowej i instytucji naukowej, większych archiwów i muzeów. Nie było też innych znaczących placówek kulturalnych.

Dopiero w 1952 r. zorganizowano dwa pierwsze państwowe archiwa powiatowe: w Słupsku i Szczecinku, podporządkowane Wojewódzkiemu Archiwum Państwowemu (WAP) w Szczecinie. WAP w Koszalinie zostało formalnie powołane w 1953 r., jednak faktyczną działalność podjęło dopiero w roku 1961³. Nie lepsza była sytuacja muzealnictwa. W 1952 r. istniały na Pomorzu Środkowym tylko trzy małe muzea regionalne: w Darłowie, Koszalinie i Słupsku⁴. Jedyną gazetą ukazującą się regularnie w całym województwie był „Głos Koszaliński” – organ Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KW PZPR) w Koszalinie, który do końca sierpnia 1952 r. redagowany i wydawany był w Szczecinie jako mutacja „Głosu Szczecińskiego”. Dopiero od 1 września tego roku gazeta była redagowana i wydawana w Koszalinie.

¹ T. Machura, *Lata odbudowy i rozbudowy*, [w:] *Historia Słupska*, red. S. Gierszewski, Poznań 1981, s. 469.

² T. Gasztold, A. Muszyński, H. Rybicki, *Koszalin. Zarys dziejów*, Poznań 1974, s. 167.

³ J. Chojecka, *Działalność Archiwum Państwowego w Koszalinie w latach (1953) 1961-2011. Pół wieku w służbie społeczności lokalnej*, [w:] *Archiwa i społeczeństwo. Pół wieku działalności Archiwum Państwowego w Koszalinie (1953) 1961-2011. Materiały*, red. J. Chojecka, Koszalin-Pruszcz Gdański 2011, s. 257.

⁴ I. Skrzypek, *Z historii muzealnictwa środkowopomorskiego*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne” 1997, t. 21.

Wiedza przeciętnego polskiego osadnika o przeszłości tych terenów była bardzo uboga. Wśród urzędników administracyjnych i partyjnych nowo utworzonego województwa znaczną część stanowili ludzie przysłani z Polski centralnej, którzy także nie mieli żadnej wiedzy o historii regionu, którym kierowali⁵. Poznawaniu historii Pomorza Zachodniego nie sprzyjał fakt, że jego nowi mieszkańcy zastali tu w 1945 r. właściwie tylko niemieckie dziedzictwo kulturowe: pomniki, tablice pamiątkowe, budowle świeckie i sakralne, cmentarze, nazewnictwo topograficzne. Zostało ono odrzucone jako wrogie i obce⁶. Zabytki słowiańskiej przeszłości regionu były nieliczne i zaniedbane.

Sytuacja polityczna w pierwszej połowie lat 50. nie sprzyjała prowadzeniu regionalnych badań historycznych. Dopiero powrót do władzy Władysława Gomułki w październiku 1956 r. doprowadził do ożywienia politycznego i społecznego, także na Pomorzu Środkowym. W regionalnej polityce historycznej wrócono do polityki z lat 1945-1947, czyli wydobywania słowiańskiego i polskiego dziedzictwa kulturowego spod „niemieckiego pokostu”. Władze partyjne i administracyjne były zainteresowane badaniem i popularyzowaniem słowiańskiej przeszłości regionu, gdyż miała ona wpływ na ustępowanie nadal istniejących nastrojów niepewności i tymczasowości wśród mieszkańców Pomorza Środkowego. Tłumione inicjatywy społeczne mogły odtąd rozwijać się w organizacjach zarówno ogólnopolskich, jak i regionalnych.

Ważną rolę odegrało Polskie Towarzystwo Historyczne (PTH), którego pierwszy oddział w województwie koszalińskim powstał w Słupsku w grudniu 1953 r., jednak szerszą działalność rozwinął dopiero po październiku roku 1956⁷. Następne oddziały powstały w: Złotowie (w styczniu 1957 r.)⁸, Koszalinie (w marcu 1957 r.)⁹, Szczecinku (w kwietniu 1957 r.)¹⁰ i Świdwinie (w 1960 r.)¹¹. W gronie działaczy PTH nie było na ogół zawodowych historyków, skupiało ono przeważnie historyków-amatorów, zainteresowanych przeszłością Pomorza. Do najaktywniejszych działaczy PTH należeli w tym czasie: Iwo Malczewski (1905-1985) – nauczyciel szkół śred-

⁵ Por. Z. Romanow, *Pamięć historyczna mieszkańców Ziemi Zachodnich i Północnych w latach 1945-1989 na przykładzie Pomorza Zachodniego*, [w:] *Ziemia Odzyskane/Ziemia Zachodnie i Północne 1945-2005. 60 lat w granicach państwa polskiego*, red. A. Sakson, Poznań 2006.

⁶ Z. Mazur, *Między ratuszem, kościołem i cmentarzem*, [w:] *Wokół niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, red. Z. Mazur, Poznań 1997, s. 303.

⁷ J. Lindmajer, *W służbie historiografii regionu. Działalność wydawnicza Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Słupsku w latach 1953-1980*, „Rocznik Słupski” 1980, t. 1, s. 44.

⁸ Archiwum Państwowe w Koszalinie (dalej: AP Koszalin), Oddział w Szczecinku, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Złotowie, sygn. 1017, Protokół zebrania organizacyjnego Oddziału PTH w Złotowie z 23 I 1957 r.

⁹ *Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego powstał w Koszalinie*, „Głos Koszaliński”, nr 60 z 11 III 1957 r.

¹⁰ *W Szczecinku powstał Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego*, „Głos Koszaliński”, nr 96 z 23 IV 1957 r.

¹¹ D. Pandowska-Ziółkowska, *Działalność Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Słupsku w latach 1953-1988*, [w:] *55 lat działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego w Słupsku*, red. D. Pandowska-Ziółkowska, Słupsk 2008, s. 11.

nich ze Słupska, Maria Zaborowska (1902-1973) – kierowniczka muzeum w Słupsku, Jan Posmykiewicz (1904-1988) – lekarz ze Słupska, Jan Kocik (1900-1992) – urzędnik ze Złotowa, były działacz Związku Polaków w Niemczech (ZPwN), Aleksander Stafiński (1899-1968) – nauczyciel szkół średnich ze Szczecinka i Tomasz Szrubka – absolwent historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku, nauczyciel i pracownik instytucji oświatowych w Koszalinie.

Największym osiągnięciem słupskich działaczy PTH była seria wydawnicza „Biblioteka Słupska”. Decyzja o wydawaniu drukiem popularnonaukowych i naukowych monografii poświęconych historii Pomorza Zachodniego została podjęta w lutym 1957 r. Pierwszy tom ukazał się w 1958 r. i do 1993 r., kiedy „Biblioteka Słupska” przestała się ukazywać, wydano 35 tomów monografii i prac zbiorowych oraz 6 tomów pozaseryjnych z zakresu historii i socjologii.

Staraniem działaczy PTH w maju 1958 r. powstał pierwszy w regionie periodyk popularnonaukowy – „Zapiski Koszalińskie” – który ukazywał się do końca 1968 r., najpierw jako półrocznik, a następnie kwartalnik. „Zapiski” miały „przyczynić się do przyspieszenia procesu zrastania się przybyłych z różnych krańców Polski rodaków z wybranymi przez nich siedzibami, do przyspieszenia procesu scalenia i sementowania się ich z odwiecznymi gospodarzami tej krainy – ludnością rodzimą z Bytowskiego, Złotowskiego, z ludnością znad Łeby i Gardna”. Redakcja obiecywała zamieszczać artykuły i materiały, które „będą zapoznawały czytelników z nieznaną im przeszłością Pomorza, jego polskością, jego walką z germanizacją. Będą także zwracały uwagę na piękno zabytków historycznych, będą uczyły o ich wielkiej wartości i o znaczeniu dla kultury polskiej”¹².

Pomysł zorganizowania Studium Pomoroznawczego zrodził się jesienią 1957 r. wśród działaczy słupskiego Oddziału PTH. Na początku grudnia tego roku jego prezes Iwo Malczewski zwrócił się w sprawie zorganizowania „Regionalnego Wakacyjnego Uniwersytetu Historycznego” do prezesa Zarządu Głównego (ZG) PTH prof. dra Stanisława Herbsta (1907-1973) z Uniwersytetu Warszawskiego¹³. Obaj panowie spotkali się 2 stycznia 1958 r. i wówczas zostały ustalone główne założenia Studium. Zarząd Oddziału PTH w Słupsku miał uzyskać poparcie Centralnego Ośrodka Doskonalenia Kadr Oświatowych (CODKO), Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Koszalinie, Rady Okręgu Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich (RO TRZZ) w Koszalinie, Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Kadr Oświatowych (WODKO) w Koszalinie oraz Zarządu Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZO ZNP) w Koszalinie. ZG PTH zobowiązał się wyjednać subwencję z Ministerstwa Oświaty (MOŚ), dobrać wykładowców spośród poznańskiego środowiska historycznego, a także wyznaczyć kierownika naukowego¹⁴.

Po tym spotkaniu prace organizacyjne nabrały tempa. Dnia 25 stycznia 1958 r. RO TRZZ w Koszalinie zorganizowała naradę przedstawicieli organizacji i instytucji za-

¹² *Od redakcji*, „Zapiski Koszalińskie” 1958, nr 1, s. 3.

¹³ AP Koszalin, Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich (dalej: ZW TRZZ), sygn. 65, Pismo prezesa Oddziału PTH w Słupsku I. Malczewskiego do ZG PTH z 6 XII 1957 r.

¹⁴ Tamże, Notatka służbowa z rozmowy I. Malczewskiego z S. Herbstem z 2 I 1958 r.

interesowanych projektem Studium. Wzięli w niej udział: Stanisław Piwowarczyk – zastępca przewodniczącego PWRN, Eugeniusz Zawadzki – kierownik Wydziału Kultury PWRN, Alfons Prondziński – zastępca kierownika Wydziału Oświaty PWRN, Józef Ciosek – dyrektor WODKO, Tomasz Szrubka – kierownik sekcji historycznej WODKO, Aleksander Majorek – dyrektor Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej (WiMBP), Władysław Szulc – prezes ZO ZNP, Zdzisław Dyczak – prezes RO TRZZ i Iwo Malczewski. To reprezentatywne grono poparło pomysł zorganizowania Studium, uważało bowiem, że przygotowuje ono działaczy społecznych do obchodów tysiąclecia państwa polskiego, pogłębi wśród nich znajomość historii regionalnej i zwiększy zainteresowanie zabytkami historycznymi Pomorza Zachodniego. Miano nadzieję, że Studium przyczyni się do przyspieszenia integracji społeczeństwa z regionem i stanie się bodźcem do powstawania nowych organizacji regionalnych. Ustalono, że będzie ono trwało trzy tygodnie i weźmie w nim udział około stu osób – nauczyciele, pracownicy prezydiów rad narodowych, bibliotekarze, archiwiści, muzealnicy, pracownicy domów kultury, dziennikarze, działacze Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK), Towarzystwa Wiedzy Powszechnej (TWP), Ligi Kobiet (LK) i organizacji młodzieżowych. Koszty szacowano na około 75 tys. zł, z czego subwencja MOŚ miała wynieść 45 tys. zł, a pozostała kwota miała być pokryta z dotacji Ministerstwa Kultury i Sztuki (MKiS), ZNP, TWP, TRZZ i PTH¹⁵.

Inicjatywa działaczy słupskiego Oddziału PTH doskonale wpisywała się w przygotowania do obchodów tysiąclecia państwa polskiego, które miały być świętowane w latach 1960-1966. Zapoczątkowała je uchwała Sejmu PRL z 25 lutego 1958 r. w sprawie obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Stwierdzono w niej m.in.: „[...] w latach 960-966 uformowała się ostatecznie państwowość polska. Nad Wartą, Odrą, Wisłą i Bałtykiem okrzepła przed tysiącem lat nasza wspólnota narodowa, wyłoniona z plemion słowiańskich, od wieków ziemie te zamieszkujących. Położone wówczas zręby rozwoju politycznego, gospodarczego i kulturalnego stały się i są po dziś dzień oparciem dla tradycji dziejowych narodu. Obchody Tysiąclecia przypomną nam chlubne dzieje budowy i rozwoju państwa pierwszych Piastów, ukążą dziedzictwo twórczej myśli politycznej, która w ciągu dziesięciu wieków była czynnikiem umacniającym wspólnotę narodu i jednoczącym jego wysiłki w obronie Ojczyzny, a później w walkach o jej wyzwolenie”¹⁶.

Koszalińskie władze partyjne i administracyjne rozumiały znaczenie pierwszego takiego przedsięwzięcia w kraju. Organizatorom udzielono wszechstronnego poparcia, a „Głos Koszaliński” popularyzował pomysł na swoich łamach. Ogromną pracę organizacyjną wykonali: Iwo Malczewski, Aleksander Majorek, Józef Kozłowski – sekretarz RO TRZZ, a także mianowany przez ZG PTH kierownik studium – doc. dr Kazimierz Ślaski (1912-1990), kierownik Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk (PAN) w Poznaniu.

¹⁵ Tamże, Protokół narady zorganizowanej w Koszalinie 25 I 1958 r. przez ZO TRZZ w sprawie zorganizowania Wakacyjnego Uniwersytetu Historycznego; sygn. 66, Pismo RO TRZZ w Koszalinie i Oddziału PTH w Słupsku z 2 I 1959 r. do MKiS i MOŚ.

¹⁶ Monitor Polski 1958, nr 16, poz. 98.

Inauguracja Studium odbyła się 4 sierpnia 1958 r. z udziałem władz wojewódzkich, posłów i naukowców z kilku ośrodków akademickich. Otwarcia dokonali poseł Józef Macichowski (1906-1978) oraz poseł Henryk Jaroszyk (1908-2001), jako przedstawiciel Rady Naczelnej TRZZ. Wykład inauguracyjny wygłosił prof. dr Zdzisław Kaczmarczyk (1911-1980) z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Następnie otwarto w Wojewódzkim Domu Kultury wystawę „Jesteśmy tu od wieków”¹⁷. Studium trwało do 25 sierpnia. Zajęcia odbywały się w Technikum Ekonomicznym przy ul. Alfreda Lampego 30 (obecnie ul. Władysława Andersa) w Koszalinie, a uczestników zamiejscowych zakwaterowano w internacie przy ul. Brackiej 2 (obecnie Bogusława II)¹⁸.

Tematyka 100 godzin wykładów i ćwiczeń obejmowała: zarys archeologii, etnografii, językoznawstwa, historii sztuki, geografii i geologii Pomorza Zachodniego, dzieje polityczne tej dzielnicy, wykłady monograficzne i ćwiczenia z historii państwa i prawa, dziejów miast pomorskich, portów i żeglugi, stosunków gospodarczych z Polską, przemian etnicznych, walki o polskość i szkolnictwo w języku polskim, ruchu robotniczego i zagadnienie Ostflucht i Landflucht. Uwzględnione zostały również zagadnienia współczesne: polityka kulturalna, socjografia, ochrona przyrody, zagadnienia gospodarcze województwa koszalińskiego, walka z rewizjonizmem zachodnioniemieckim, metodyka terenowych badań historycznych, zarys oceanografii, techniki żeglugi i problemy portów polskich¹⁹.

Zajęcia prowadzili znani wówczas i później naukowcy, w tym: historycy – prof. dr Zdzisław Kaczmarczyk, prof. dr Stanisław Herbst, prof. dr Władysław Kowalenko (1884-1966) z UAM, prof. dr Michał Sczaniecki (1910-1977) z UAM, doc. dr Kazimierz Ślaski, doc. dr Józef Mitkowski (1911-1980) z Uniwersytetu Jagiellońskiego, dr Lech Leciejewicz (1931-2011) – kierownik Stacji Archeologicznej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Kołobrzegu, mgr Henryk Lesiński (1923-1994) – dyrektor WAP w Szczecinie, mgr Antoni Czacharowski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, mgr Stanisław Gierszewski (1929-1993) z WSP w Gdańsku, mgr Klemens Trzebiatowski (1913-1984) – kierownik Wydziału Oświaty PWRN w Koszalinie, mgr Bogdan Dopierała (1922-1991) z Oddziału Instytutu Historii PAN w Szczecinie, mgr Jerzy Wiśniewski (1928-1983) z Oddziału Instytutu Historii PAN w Poznaniu, językoznawca doc. dr Zenon Sobierajski (1917-2007) z UAM, etnograf mgr Tadeusz Wróblewski (1914-1972) z UAM, geograf prof. dr Bogumił Krygowski (1905-1977) z UAM, historyk sztuki prof. dr Gwido Chmarzyński (1906-1973) z UAM, botanik prof. dr Zygmunt Czubiński (1912-1967) z UAM i socjolog dr Zygmunt Dulczewski (1916-2004) z Instytutu Zachodniego w Poznaniu. Zajęcia ze współczesnych problemów województwa koszalińskiego prowadzili pracownicy PWRN i KW PZPR, w tym I sekretarz KW Mie-

¹⁷ *W Koszalinie otwarto Studium Naukowe o Pomorzu*, „Głos Koszaliński”, nr 184 z 5 VIII 1958 r.

¹⁸ Z. Jordanek, *Naukowe Studium Pomoroznawcze (1958-1962)*, „Koszalińskie Studia i Materiały” 1983, nr 4, s. 50-51.

¹⁹ K. Ślaski, *Wakacyjne Studium Naukowe Pomoroznawcze w Koszalinie*, „Przegląd Zachodni” 1958, z. 5, s. 234; Z. Jordanek, *Naukowe Studium...*, s. 51.

czysław Bodalski (1918-1978), a także dyrektor Departamentu Pracy Kulturalno-Oświatowej MKiS Czesław Kałużny²⁰.

W zajęciach I Studium brało udział 65 słuchaczy, spośród których 57 (88%) mieszkało w województwie koszalińskim, pozostali w szczecińskim i poznańskim²¹. Uzupełnieniem wykładów były wycieczki do Kołobrzegu i trzydniowa wycieczka autokarowa po Pomorzu, w trakcie której słuchacze zwiedzili zabytki Białogardu, Starego Drawska, Szczecinka, Bytowa, Gdańska, Gdańska-Oliwy, Żarnowca, Słupska, Darłowa, grodzisko w Radaczu, muzea w Kartuzach, Szczecinku i Darłowie, park w Połczynie-Zdroju, Szwajcarię Kaszubską, wybrzeża Helu i Jastrzębiej Góry, porty w Gdańsku i Gdyni, jeziora przybrzeżne oraz Kluki i Smołdzino. Organizatorzy zapewniali także uczestnikom Studium rozrywki kulturalne. Zakwaterowanie, wyżywienie, wykłady, rozrywki oraz wycieczki były bezpłatne²².

I Studium zakończyło się sukcesem. Pisała o nim prasa regionalna i centralna, ukazało się także sprawozdanie Kazimierza Ślaskiego w „Przeglądzie Zachodnim”. Powszechnie uznano przedsięwzięcie za udane i ciekawe doświadczenie, godne naśladowania. Postanowiono ważniejsze wykłady wydać drukiem i kontynuować Studium w roku następnym. Materiały z I Studium pod redakcją Kazimierza Ślaskiego zostały wydane w 1960 r. przez Wydawnictwo Poznańskie²³ i stały się kompendium wiedzy o regionie na wiele lat.

Do prac związanych z organizacją II Studium przystąpiono na początku stycznia 1959 r. RO TRZZ w Koszalinie i Oddział PTH w Słupsku we wspólnym piśmie z 2 stycznia do Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ministerstwa Oświaty wyrażały pragnienie kontynuowania tego przedsięwzięcia, bardzo pozytywnie oceniając I Studium. Zwrócono uwagę na duże znaczenie popularyzowania wiedzy o regionie wśród nauczycieli i działaczy społecznych, korzystanie z doświadczeń koszalińskich przez środowiska w innych częściach kraju i rolę Studium w walce z zachodnioniemieckim rewizjonizmem terytorialnym. Podkreślono bardzo korzystny wpływ wybitnych historyków na rozbudzanie ambicji miejscowych absolwentów szkół wyższych, co w przyszłości mogło doprowadzić do podejmowania własnych badań historycznych. Wyrażano także nadzieję, że Studium może być zaczątkiem nowych regionalnych instytucji naukowych, które, oprócz badań historycznych, mogłyby prowadzić badania naukowe w zakresie socjologii, demografii, geografii i ekonomii, współpracując z ośrodkami akademickimi. Dla województwa koszalińskiego, pozbawionego wyższych uczelni, miało to ogromne znaczenie. Autorzy listu wyrazili opinię, że Studium powinno być kontynuowane w 1959 r., przy czym większy nacisk powinien być położony na problematykę XIX i XX w. oraz tematykę morską, a także współczesne zagadnienia gospodarcze, demograficzne i socjologiczne. Na zakończenie proszono oba

²⁰ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 65, Program Studium Pomorzoznawczego, b.d.

²¹ K. Ślaski, *Wakacyjne Studium...*, s. 234; Z. Jordanek, *Naukowe Studium...*, s. 51.

²² K. Ślaski, *Wakacyjne Studium...*, s. 234.

²³ *Pomorze Zachodnie – nasza ziemia ojczysta*, red. K. Ślaski, Poznań 1960.

ministerstwa o poparcie inicjatywy i wyasygnowanie na nie odpowiednich funduszy²⁴.

Dnia 15 stycznia tego roku odbyła się w Koszalinie narada osób odpowiedzialnych za przygotowanie II Studium, z udziałem prof. Stanisława Herbsta i prof. Zdzisława Kaczmarczyka. Wybrano Radę Naukową Studium w składzie: prof. dr Zdzisław Kaczmarczyk – przewodniczący (równocześnie przewodniczący Rady Naukowej istniejącej od 1958 r. Stacji Naukowej PTH w Słupsku i prezes Oddziału PTH w Poznaniu), prof. dr Stanisław Herbst, prof. dr Michał Szczaniecki, doc. dr Kazimierz Ślaski, prof. dr Tadeusz Cieślak (1917-1985) – rektor Szkoły Głównej Służby Zagranicznej w Warszawie, doc. dr Bogdan Kostrzewski (1915-1971) – dyrektor Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, doc. dr Marian Biskup (1922-2012) – UMK, dr Andrzej Bukowski (1911-1997) – rektor WSP w Gdańsku, mgr Władysław Filipowiak (1926-2014) – dyrektor Muzeum Pomorza Zachodniego w Szczecinie i mgr Bogdan Dopierała²⁵. Rada istniała do 1962 r.

Nie powołano kierownika naukowego II Studium, gdyż doc. Ślaski ze względu na stan zdrowia nie mógł podjąć się tego zadania. Sprawę tę pozostawiono do decyzji ZG PTH. Powołano natomiast kierownika administracyjnego Studium, którym został do końca istnienia tej instytucji Stefan Napierała – zastępca kierownika Wydziału Kultury PWRN w Koszalinie. Sekretariat naukowy powierzono Stacji Naukowej PTH w Słupsku i jej pracownikowi mgr. Jerzemu Feithowi²⁶.

Drugie posiedzenie Rady Naukowej Studium odbyło się w Poznaniu 18 kwietnia 1959 r., pod przewodnictwem prof. Kaczmarczyka. Postanowiono, że program II Studium będzie zawierał część ogólną wykładów oraz zajęcia w czterech sekcjach tematycznych. Sprawa kierownictwa naukowego została rozstrzygnięta w ten sposób, że doc. Ślaski zgodził się zostać nominalnym kierownikiem, pod warunkiem, że faktyczną pracę będzie wykonywał w porozumieniu z nim sekretarz naukowy wyznaczony przez prof. Kaczmarczyka. Został nim mgr Witold Maisel (1914-1993) z UAM. Studium miało zostać sfinansowane przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, Ministerstwo Oświaty i RN TRZZ²⁷.

Podobnie jak w roku poprzednim, także w 1959 r. organizatorzy Studium Pomoroznawczego mogli liczyć na wszechstronną pomoc władz partyjnych i administracyjnych. Wojewódzka Rada Narodowa przyjęła 11 lipca 1959 r. uchwałę „o zadaniach województwa koszalińskiego w związku z obchodem Tysiąclecia Państwa Polskiego oraz Piętnastolecia powstania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, w której stwierdzono m.in.: „Ziemia Koszalińska, obejmująca poważny obszar Pomorza, które przez wieki ciemniżył i germanizował pruski najeźdźca, zapisała w historii na-

²⁴ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 66, Pismo RO TRZZ w Koszalinie i Oddziału PTH w Słupsku do MKiS i MOŚ z 2 I 1959 r.

²⁵ Tamże, Protokół posiedzenia Rady Naukowej Wakacyjnego Pomoroznawczego Studium Naukowego z 15 I 1959 r.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże, Protokół posiedzenia Rady Naukowej Wakacyjnego Studium Pomoroznawczego z 18 IV 1959 r.

rodu polskiego piękną kartę bohaterskiej walki o przetrwanie, o polskość i wolność. Stanowiła ona od zarania dziejów polskiej państwowości ważny obszar zaporowy przeciwko odwiecznym planom zaborczym militaryzmu niemieckiego²⁸. Poznanie i propagowanie tych zmagania stało się obowiązkiem instytucji oświatowych i kulturalnych oraz organizacji społecznych.

Uchwała zobowiązywała terenowe rady narodowe do udzielania pomocy w: przeprowadzaniu badań i poszukiwań naukowych; opracowywaniu monografii miast i wsi; gromadzeniu dokumentów, rycin, przedmiotów sztuki ludowej, zabytków ruchomych oraz wszelkich innych materiałów obrazujących rozwój i znaczenie danej miejscowości w przeszłości i obecnie; a także do: popierania inicjatyw organizowania kół miłośników regionu i miast oraz uroczystości związanych z rocznicami nadania praw miejskich; wprowadzenia do programów szkolnych historii regionalnej; udzielania pomocy instytucjom organizującym wystawy stałe i objazdowe związane z problematyką tysiąclecia państwa polskiego i 15-lecia PRL. Zobowiązywano także prezydium rad narodowych wszystkich szczebli do udzielania wszelkiej pomocy w organizowaniu badań i poszukiwań etnograficznych, historycznych i archeologicznych, gdyż „zabytki historyczne znajdujące się na terenie województwa koszalińskiego są widomym świadectwem polskości tych ziem”²⁹.

Otwarcie II Studium nastąpiło 3 sierpnia 1959 r. w auli Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Dubois przy ul. Stalingradzkiej (obecnie ul. Komisji Edukacji Narodowej). Zajęcia otworzył kurator Koszalińskiego Okręgu Szkolnego Alfons Prondziński, a wykład inauguracyjny wygłosił prof. Stanisław Herbst³⁰. Do 22 sierpnia wygłoszono 76 godzin wykładów w ramach kursu ogólnego i 60 godzin w czterech sekcjach. Słuchaczy obowiązywały wykłady kursu ogólnego i 20 godzin wykładów w jednej wybranej sekcji, czyli łącznie 96 godzin. W ramach kursu ogólnego wygłoszono wykłady: historia polityczna i gospodarcza Pomorza Zachodniego, zasady badań regionalnych, dzieje Nowej Marchii i ziemi bytowsko-lęborskiej, wałęckiej, człuchowskiej i złotowskiej, dzieje wojskowe, w tym walki 1. Armii Wojska Polskiego na Pomorzu Zachodnim w 1945 r., geografia historyczna, zarys dziejów żeglugi polskiej, nautologia, przemysł i porty, Landflucht i Ostflucht, przemiany etniczne, szkolnictwo polskie na Pograniczu przed II wojną światową, a także dzieje imperializmu niemieckiego, polityka wschodnia Niemiec, aktualne zagadnienia polityki kulturalnej państwa, perspektywy rozwoju województwa koszalińskiego i dzieje regionalne w nauczaniu historii.

W sekcji historii sztuki omawiano historię sztuki na Pomorzu Zachodnim w przekroju dziejowym; w sekcji historii kultury materialnej – problemy etnograficzne i ochrony zabytków oraz dialekty pomorskie; w sekcji geograficzno-ekonomicznej – geografii fizyczną Pomorza, geologię i występowanie surowców naturalnych oraz zagadnienia socjologiczne; w sekcji niemcoznawczej główny nacisk położono na

²⁸ AP Koszalin, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie, sygn. 22.

²⁹ Tamże.

³⁰ *Uroczysta inauguracja tegorocznego Naukowego Studium Pomoroznawczego w Koszalinie*, „Głos Koszaliński” nr 124 z 4 VIII 1959 r.

genezę narodowego socjalizmu, rewizjonizm terytorialny RFN oraz zagadnienia polityczne i ekonomiczne obu państw niemieckich³¹.

Wykłady wygłosili historycy: prof. dr Stanisław Herbst, prof. dr Władysław Kowalenko, prof. dr Witold Jakóbczyk (1909-1986) – UAM, doc. dr Józef Mitkowski, doc. dr Kazimierz Ślaski, dr Benedykt Zientara (1928-1983) – UW, mgr Antoni Czarowski, mgr Władysław Drapella (1912-2010) – Zakład Historii Nauki i Techniki PAN, mgr Klemens Trzebiatowski, mgr Bogdan Dopierała, historycy wojskowi: płk dypl. dr Antoni Jasiński (1927-2006) i ppłk dypl. Emil Jadziak, etnografowie: prof. dr Maria Znamierowska-Prüfferowa (1898-1990) – UMK, dr Tadeusz Wróblewski, mgr Ryszard Kukier (1924-2000) – UMK, mgr Maria Polakiewicz – UMK, geograf prof. dr Rajmund Galon (1906-1986) – UMK, językoznawca doc. dr Zenon Sobierajski, socjolog mgr Andrzej Kwilecki – Instytut Zachodni w Poznaniu, historyk sztuki mgr Zofia Krzymuska-Fafius – Muzeum Pomorza Zachodniego w Szczecinie, geolog Andrzej Wilczyński – UMK, dziennikarz z Poznania Bogdan Szumowski oraz pracownicy Instytutu Zachodniego: mgr Andrzej Nowak (1934-1990), mgr Janusz Sobczak (1927-1983), mgr Antoni Władysław Walczak. Zajęcia prowadzili także: dyrektor departamentu MKiS mgr Czesław Kałużny, przewodniczący PWRN w Koszalinie Zdzisław Tomal (1921-1984), Wojewódzki Konserwator Zabytków w Koszalinie mgr inż. Feliks Ptaszyński, wicedyrektorka WiMBP w Koszalinie Maria Hudymowa i działacz ZPwN ze Złotowa Jan Kocik³².

II Studium Pomoroznawcze ukończyło 89 słuchaczy, głównie z województwa koszalińskiego (56%) i szczecińskiego (26%). 12 osób przyjechało z województwa kieleckiego, pozostali z poznańskiego, łódzkiego i warszawskiego. 16 osób brało udział w Studium po raz drugi³³. W ostatnich dniach imprezy zorganizowano kilka wycieczek. Dla uczestników sekcji historii sztuki – dwudniową szlakiem zabytków Pomorza Zachodniego, dwie wycieczki wypoczynkowe do Kołobrzegu i Mielnia dla pozostałych słuchaczy oraz dla wszystkich uczestników Studium – do Szczecinka, gdzie podejmował ich poseł Józef Macichowski. W trakcie zajęć przygotowano bogaty program kulturalny dla słuchaczy: seanse filmowe, koncerty i spektakle teatralne³⁴.

Dnia 5 stycznia 1960 r. pod przewodnictwem prof. dra Zdzisława Kaczmarczyka odbyło się w Poznaniu zebranie Rady Naukowej Studium Pomoroznawczego, które zapoczątkowało przygotowania do jego trzeciej edycji. Obecni byli: prof. dr Michał Szaniecki, doc. dr Kazimierz Ślaski, dr Henryk Lesiński, dziennikarze: Jerzy Mikke (1920-1999) i Stanisław Strugarek (1911-1965) oraz przedstawiciele gospodarzy Studium: Aleksander Majorek, Iwo Malczewski, Józef Kozłowski i Stefan Napierała.

³¹ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 66, Program II Studium Pomoroznawczego; sprawozdanie kierownika II Studium Pomoroznawczego, b.d.

³² Tamże.

³³ Tamże, sprawozdanie kierownika II Studium Pomoroznawczego, b.d.; I. Malczewski, *Postłowie*, [w:] *Pomorze Zachodnie...*, s. 341.

³⁴ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 66, Program II Studium Pomoroznawczego; sprawozdanie kierownika II Studium Pomoroznawczego, b.d.; Z. Jordanek, *Naukowe Studium...*, s. 54.

Wszyscy uczestnicy narady opowiedzieli się za kontynuacją przedsięwzięcia i podniesieniem jego rangi. Zwłaszcza prof. Kaczmarczyk roztaczał wizję przekształcenia Studium w znany i ceniony ośrodek naukowy, będący dumą województwa koszalińskiego. W odniesieniu jednak do najbliższej przyszłości ustalono, że głównym zadaniem III Studium ma być skupienie się na współczesnych problemach województwa, a to oznaczało potraktowanie wykładów z historii zwięźlej niż dotychczas. Ze względu na przygotowania do obchodów tysiąclecia państwa polskiego uzgodniono, że nacisk zostanie położony na historię najstarszą oraz XIX i XX w.

Nawiązując do wypowiedzi prof. Kaczmarczyka, przedstawiciele województwa koszalińskiego szeroko uzasadniali potrzebę zwiększenia znaczenia Studium i włączenia go w problematykę współczesną województwa oraz bezpośredniego powiązania Studium z konkretnym ośrodkiem naukowym dla zapewnienia jego ciągłości, kadry wykładowców, stałego kierownictwa. Zgłoszono propozycję objęcia stałego patronatu nad Studium przez Instytut Zachodni (IZ) w Poznaniu. Powołano się przy tym na propozycję PWRN w Koszalinie utworzenia w tym mieście stałej placówki Instytutu. Władze koszalińskie były gotowe przekazać na ten cel odpowiedni budynek i stałą dotację. Ostatecznie uzgodniono, że IZ obejmie patronat nad III Studium, jednak nie zrezygnowano z dotychczasowego patronatu ZG PTH i RN TRZZ³⁵.

W związku z tymi decyzjami dyrektor IZ prof. dr Gerard Labuda (1916-2010) powołał 5 lutego 1960 r. kierownictwo naukowe III Studium w składzie: kierownik naukowy – doc. dr Kazimierz Ślaski, zastępcy kierownika: dr Zygmunt Dulczewski, IZ i mgr Edmund Dobrzycki (1919-2002), zastępca profesora Politechniki Szczecińskiej, sekretarz naukowy – mgr Janusz Sobczak, IZ³⁶. Podobnie jak w roku poprzednim koszty Studium miały zostać pokryte z subwencji MKiS, MOś i RN TRZZ.

III Studium trwało od 3 do 24 VIII 1960 r. Inauguracja odbyła się w sali konferencyjnej PWRN, tam też odbywały się wykłady. W Studium wzięło udział 86 słuchaczy, w tym 47% z województwa koszalińskiego i 38% ze szczecińskiego. Podobnie jak w latach ubiegłych, większość słuchaczy stanowili nauczyciele. Przeprowadzono 106 godzin wykładów i seminariów. Odstąpiono od podziału zajęć na ogólne i realizowane w sekcjach. W 1960 r. zajęcia podzielono na dwa bloki: historyczny i współczesny. Dominowała jednak problematyka współczesna, bowiem zajęcia z historii Pomorza Zachodniego stanowiły tylko około 30%³⁷.

Program przewidywał następujące wykłady: Pomorze i Polska w okresie kształtowania się państwa polskiego, morska granica Polski w okresie panowania pierwszych Piastów, geografia historyczna Pomorza Zachodniego, dzieje polityczne Pomorza Zachodniego do XIX w., dzieje społeczne i gospodarcze Pomorza Zachod-

³⁵ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 67, Sprawozdanie z posiedzenia Rady Naukowej Studium Pomorzoznawczego z 5 I 1960 r. w Poznaniu.

³⁶ Tamże, Pismo dyrektora IZ prof. G. Labudy do RO TRZZ w Koszalinie z 5 II 1960 r.

³⁷ Tamże, Program III Studium Pomorzoznawczego, b.d., Sprawozdanie kierownictwa naukowego III Studium Pomorzoznawczego, b.d., Ocena 5-letniej działalności Naukowego Studium Pomorzoznawczego w Koszalinie, b.d.; J. Sobczak, *III Studium Pomorzoznawcze w Koszalinie*, „Przegląd Zachodni” 1960, nr 5/6, s. 180-181.

niego w XIX i XX w., walka o polskość Pogranicza, dzieje przemian etnicznych, polska flota od 1920 r. i walki na Pomorzu Zachodnim w 1945 r. Drugi blok zajęć obejmował zagadnienia współczesne Pomorza Zachodniego: problematyka badań historycznych, tworzenie się nowego społeczeństwa, zabytki przyrody i ich ochrona, geografia fizyczna i geologia, zagadnienia ekonomiczne (porty, przemysł, rolnictwo, rybołówstwo), walory turystyczne i uzdrowiskowe, problemy małych miast, Pomorze Zachodnie w działalności rewizjonizmu zachodnioniemieckiego, zagadnienia gospodarcze NRD i RFN, perspektywy rozwoju Pomorza Zachodniego, polityka PZPR, polityka kulturalna oraz rola i zadania TRZZ³⁸.

Do przeprowadzenia wykładów zostali zaangażowani: historycy – prof. dr Gerard Labuda, prof. dr Władysław Kowalenko, prof. dr Michał Szczaniecki, prof. dr Alfred Wielopolski (1905-1996) – Politechnika Szczecińska, doc. dr Józef Mitkowski, doc. dr Kazimierz Ślaski, ppłk Kazimierz Sobczak (1923-2004) – Akademia Wojskowa w Warszawie, mgr Janusz Sobczak, urbanista prof. dr Piotr Zaremba (1910-1993) – PS, ekonomiści: doc. dr Bolesław Koselnik (1896-1971) – PS, doc. dr Przemysław Małek (1919-1979) – PS, mgr Bohdan Gruchman – IZ, mgr Zdzisław Pędziński – Wyższa Szkoła Rolnicza w Szczecinie, botanik doc. dr Stefan Kownas (1898-1978) – WSR w Szczecinie, geograf dr Tadeusz Bartkowski (1920-1992) – UAM, socjolog dr Zygmunt Dulczewski, politolog dr Zdzisław Nowak – IZ, archeolog mgr Władysław Filipowiak, historyk sztuki mgr Zofia Krzymuska-Fafius, inż. Roman Fafius (1902-1981) – główny architekt województwa szczecińskiego, Jan Kocik – działacz ZPwN ze Złotowa, a także przewodniczący PWRN w Koszalinie Zdzisław Tomal, dyrektor WiMBP w Koszalinie Aleksander Majorek, dyrektor departamentu w MKiS Czesław Kałużny oraz kilku urzędników z PWRN i KW PZPR w Koszalinie³⁹.

Podobnie jak w latach poprzednich zorganizowano trzy wycieczki krajoznawcze: pierwszą do Mielna, Unieścia, Ustronia Morskiego i Kołobrzegu, drugą trzydniową do Szczecina przez Białogard, Połczyn-Zdrój, Stare Drawsko, Złocieniec, Drawsko Pomorskie, ogród botaniczny w Przelewicach, Pyrzyce i Kołbacz i powrót przez Puszcę Bukową, Stargard Szczeciński, Goleniów, Wolin, Międzyzdroje, Dziwnów, Kamień Pomorski i Trzebiatów. Trzecia wycieczka obejmowała trasę: Koszalin, Sławno, Słupsk, Ustka, Jarosławiec, Darłowo i Koszalin⁴⁰.

Przygotowania do IV Studium rozpoczęły się naradą pod przewodnictwem prof. dra Zdzisława Kaczmarczyka, która odbyła się w Poznaniu 3 grudnia 1960 r. W zebraniu wzięli udział dr Czesław Pilichowski (1914-1984) – członek RN TRZZ, doc. dr Kazimierz Ślaski, mgr Janusz Sobczak i przedstawiciele ZW TRZZ w Koszalinie: Józef Kozłowski i Aleksander Majorek. Józef Kozłowski zaproponował

³⁸ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 67, Program III Studium Pomoroznawczego, b.d., Sprawozdanie kierownictwa naukowego III Studium Pomoroznawczego, b.d.; J. Sobczak, *III Studium Pomoroznawcze...*, s. 180-181.

³⁹ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 67, Program III Studium Pomoroznawczego, b.d., Sprawozdanie kierownictwa naukowego III Studium Pomoroznawczego, b.d.

⁴⁰ J. Sobczak, *III Studium Pomoroznawcze...*, s. 182.

przeniesienie Studium do Kołobrzegu, do gmachu Studium Nauczycielskiego, a także zaproszenie do udziału w zajęciach wykładowców i studentów z NRD. Propozycje te przyjęto, jednak nie zostały one zrealizowane⁴¹. Dnia 2 stycznia 1961 r. prof. Kaczmarczyk, jako wicedyrektor Instytutu Zachodniego, powołał kierownictwo naukowe w składzie: doc. dr Kazimierz Ślaski – kurator naukowy, dr Zygmunt Dulczewski – kierownik naukowy, mgr Edmund Dobrzycki – zastępca kierownika naukowego, mgr Andrzej Kwilecki i mgr Janusz Sobczak – sekretarze naukow⁴².

Mimo że Józef Kozłowski nie wspominał o tym na naradzie poznańskiej w grudniu 1960 r., właściwym powodem decyzji o przeniesieniu zajęć do Kołobrzegu było zapewnienie atrakcyjnych warunków pobytu naukowcom z różnych ośrodków akademickich. Organizatorzy już w latach poprzednich mieli problemy ze skłonieniem niektórych profesorów do wygłoszenia wykładów w mało atrakcyjnym Koszalinie i za niewielkie honorarium, jakie mogli im wypłacić. Niektórzy uzależniali zgodę na wzięcie udziału w Studium od zapewnienia zakwaterowania w Kołobrzegu lub Mielnie. Już w styczniu 1961 r. organizatorzy uzyskali zgodę koszalińskiego kuratora okręgu szkolnego Alfonsa Prondzińskiego na umieszczenie Studium w SN w Kołobrzegu, jednak plany te pokrzyżował minister oświaty Waław Tułodziecki, który polecił przekazać obiekt na kolonie letnie. Zabiegi ZW TRZZ w Koszalinie o cofnięcie tej decyzji zakończyły się niepowodzeniem. W rezultacie grupa znanych profesorów zrezygnowała z przyjazdu do Koszalina⁴³.

Ostatecznie IV Studium Pomoroznawcze odbyło się w dniach 3-24 sierpnia 1961 r. w nowo wybudowanym gmachu Studium Nauczycielskiego w Koszalinie przy ul. Raławickiej, a słuchaczy zakwaterowano w internacie SN. Organizatorami Studium byli: PWRN i ZW TRZZ w Koszalinie, a opiekę naukową zapewniał Instytut Zachodni. Wśród organizatorów zabrakło Oddziału PTH w Słupsku. Wykład inauguracyjny wygłosił prof. dr Michał Szaniecki⁴⁴. Na Studium przyjęto 91 słuchaczy (spośród 130 zgłoszeń), w tym 40 z województwa koszalińskiego (44%), 18 z poznańskiego, 10 z łódzkiego, 8 z bydgoskiego. Wśród uczestników było 42 nauczycieli (46%) i 22 studentów, głównie z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu⁴⁵. Koszalińskie przedsięwzięcie stawało się coraz bardziej znane w kraju i przyciągało nowych uczestników, zwłaszcza że koszty pobytu, wycieczek i imprez kulturalnych pokrywali organizatorzy.

Na wykłady i seminaria przeznaczono 112 godzin, w tym na zajęcia z historii około 25%. Dodatkowo przewidziano 40 godzin na konsultacje wykładowców ze

⁴¹ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 67, Protokół z narady w Poznaniu 3 XII 1960 r. związanej z IV Studium Pomoroznawczym.

⁴² Tamże, Pismo prof. Z. Kaczmarczyka do ZW TRZZ w Koszalinie z 2 I 1961 r.

⁴³ Tamże, Pismo ZW TRZZ w Koszalinie do ministra oświaty z 7 II 1961 r.

⁴⁴ *Wakacyjny uniwersytet wiedzy o Pomorzu Zachodnim*, „Głos Koszaliński”, nr 128 z 30 V 1961 r.; *Po raz czwarty o Pomorzu*, „Głos Koszaliński”, nr 181 z 31 VII 1961 r.; *Inauguracja zajęć na Studium Pomoroznawczym*, „Głos Koszaliński”, nr 185 z 4 VIII 1961 r.

⁴⁵ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 67, Sprawozdanie dra Z. Dulczewskiego z przebiegu IV Pomoroznawczego Studium Naukowego w Koszalinie z 10 X 1961 r.; Ocena 5-letniej działalności Naukowego Studium Pomoroznawczego w Koszalinie, b.d.

słuchaczami. Wykłady obejmowały zagadnienia historyczne i współczesne. Kurs historii zawierał: zarys dziejów Pomorza Zachodniego, geografie historyczną regionu, badania archeologiczne, zachodnią i morską granicę Polski w rozwoju historycznym, ruch robotniczy na Pomorzu Zachodnim w XIX i pierwszej połowie XX w., walki na Pomorzu w 1945 r., powstanie władzy ludowej i osadnictwo po 1945 r. Ponadto wykładane były zagadnienia współczesne: granica na Odrze i Nysie Łużyckiej w świetle prawa międzynarodowego, przemysł, rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo morskie i śródlądowe, żegluga i handel morski, porty, ochrona zabytków architektonicznych, walory turystyczne i uzdrowiskowe Pomorza Zachodniego, badania etnograficzne, badania socjologiczne nad ludnością Kołobrzegu, tworzenie się nowego społeczeństwa i więzi społecznych, rola szkoły i nauczyciela, problematyka współczesnych badań regionalnych, polityka kulturalna, rola i znaczenie TRZZ, polityka PZPR oraz współczesne zagadnienia niemieckie: znaczenie polityczne i rozwój NRD, stosunki ekonomiczne i polityczne w RFN, działalność zachodniemieckich ośrodków rewizjonistycznych⁴⁶.

Zajęcia prowadzili nie tylko znani już słuchaczom naukowcy, ale także nowi. Byli to historycy: prof. dr Władysław Kowalenko, prof. dr Zdzisław Kaczmarczyk, prof. dr Michał Szczaniecki, doc. dr Józef Mitkowski, doc. dr Kazimierz Ślaski, dr Bogusław Drewniak – dyrektor WAP w Koszalinie, mgr Kazimierz Golczewski (1917-2005) – Instytut Zachodniopomorski w Szczecinie, mgr Janusz Sobczak, etnograf prof. dr Józef Burszta (1914-1987) z UAM, ekonomiści: doc. dr Przemysław Małek, doc. dr Bolesław Koselnik, dr Edmund Dobrzycki, mgr Zdzisław Pędziński, mgr Bohdan Gruchman, Ryszard Karger z Polskiej Żeglugi Morskiej w Szczecinie, socjolog: dr Zygmunt Dulczewski i mgr Andrzej Kwilecki, politolodzy: dr Zdzisław Nowak, historyk sztuki mgr Zofia Krzymuska-Fafius, architekt inż. Roman Fafius oraz Aleksander Majorek⁴⁷.

Słuchacze mogli wziąć udział w trzech wycieczkach: jednodniowej do Kołobrzegu, również jednodniowej do Połczyna-Zdroju i Starego Drawska oraz dwudniowej do Szczecina, Świnoujścia i Kamienia Pomorskiego. W celu zapoznania słuchaczy z problematyką polityczną, gospodarczą i kulturalną województwa zorganizowano spotkania z I sekretarzem KW PZPR Antonim Kuligowskim (1910-1992), przewodniczącym PWRN Zdzisławem Tomalem oraz dyrektorami: Koszalińskiej Orkiestry Symfonicznej, Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej, Bałtyckiego Teatru Dramatycznego im. Juliusza Słowackiego i Rozgłośni Koszalińskiej Polskiego Radia. Zorganizowano także spotkanie uczestników z działaczami ZPwN z powiatu złotowskiego, którzy opowiadali o zmaganiach Krajniaków o utrzymanie polskości w Republice Weimarskiej i Trzeciej Rzeszy⁴⁸.

W 1961 r., już po zakończeniu IV Studium, ukazał się wybór dokumentów odnoszących się do historii Pomorza Środkowego, w opracowaniu Michała Szczanieckiego

⁴⁶ Tamże, Program IV Studium Pomoroznawczego, b.d.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, Sprawozdanie dra Z. Dulczewskiego z przebiegu IV Pomoroznawczego Studium Naukowego w Koszalinie z 10 X 1961 r.

i Kazimierza Ślaskiego, przeznaczony dla uczestników następnych studiów oraz uczniów szkół średnich⁴⁹.

Nowy dyrektor Instytutu Zachodniego – prof. dr Michał Szczaniecki – powołał 14 lutego 1962 r. kierownictwo V Studium Pomorzoznawczego, w składzie: doc. dr Kazimierz Ślaski – kurator naukowy, dr Zdzisław Nowak – kierownik naukowy, dr Edmund Dobrzycki – zastępca kierownika naukowego i mgr Janusz Sobczak – sekretarz naukowy⁵⁰. Organizatorami, podobnie jak w roku poprzednim, byli PWRN i ZW TRZZ w Koszalinie, a opiekę naukową sprawował Instytut Zachodni. V – ostatnie – Studium odbywało się w dniach 2-19 sierpnia 1962 r. w gmachu LO im. Stanisława Dubois w Koszalinie, a zainaugurował zajęcia wykład doc. Ślaskiego⁵¹. W zajęciach wzięło udział 71 słuchaczy, w tym tylko 30 z województwa koszalińskiego (42%). Pozostali uczestnicy przybyli głównie z województw: łódzkiego, poznańskiego, bydgoskiego i szczecińskiego. Byli to: nauczyciele (17 osób), działacze kultury (24), studenci (22) i bibliotekarze (6)⁵².

Zaplanowano 88 godzin zajęć podzielonych na trzy bloki tematyczne: zagadnienia niemcoznawcze, morskie i ogólne. W ramach bloku niemcoznawczego wygłoszono wykłady z historii Niemiec w XIX w., Republiki Weimarskiej i Trzeciej Rzeszy oraz z różnych zagadnień współczesnych RFN i NRD. Na zajęciach niemcoznawczych zaważyła ówczesna propaganda polityczna. O NRD wypowiedziano się życzliwie, podkreślając rozwój gospodarczy i dużą rolę tego państwa w „obozie państw socjalistycznych”, natomiast w przypadku RFN zwracano uwagę słuchaczy głównie na politykę rewizjonistyczną, o czym świadczą tytuły wykładów: „prześlądleńcy w polityce rewizjonistycznej NRF”, „nauka zachodnioniemiecka w służbie rewizjonizmu”, „przeciwdziałanie propagandzie zachodnioniemieckiego rewizjonizmu” i „rola niemieckiego rewizjonizmu w EWG”.

Blok tematów morskich (najobszerniejszy) obejmował zagadnienia dostępu Polski do morza w rozwoju dziejowym, historię polskiej floty morskiej, walkę o polskie wybrzeże w czasie drugiej wojny światowej, sprawy morskie w propagandzie Polskiej Partii Robotniczej, tworzenie się władzy ludowej na Pomorzu Zachodnim, gospodarkę morską na wybrzeżu zachodnim w rozwoju historycznym oraz zagadnienia współczesne (żegluga, przemysł stoczniowy, rybołówstwo, małe porty).

Blok zagadnień ogólnych obejmował tematy dotyczące problemów społecznego ruchu regionalnego, wychowania morskiego, działalności TRZZ, problemów gospodarczych i społecznych województwa koszalińskiego, odkryć archeologicznych, badań regionalnych, działalności wydawniczej Instytutu Zachodniego oraz historii Związku Polaków w Niemczech⁵³.

⁴⁹ M. Szczaniecki, K. Ślaski, *Dzieje Pomorza Słupskiego i innych terenów województwa koszalińskiego w wypisach*, Poznań 1961.

⁵⁰ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 67, Pismo prof. M. Szczanieckiego do ZW TRZZ w Koszalinie z 28 II 1962 r.

⁵¹ *Inauguracja V Studium Pomorzoznawczego*, „Głos Koszaliński”, nr 185 z 3 VIII 1962 r.

⁵² AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 67, Sprawozdanie z przebiegu V Studium Pomorzoznawczego, b.d.; Ocena 5-letniej działalności Naukowego Studium Pomorzoznawczego w Koszalinie, b.d.

⁵³ Tamże, Tematyka wykładów i ćwiczeń V Studium Pomorzoznawczego, b.d.

Zajęcia prowadzili historycy: doc. dr Kazimierz Ślaski, dr Bogusław Drewniak, dr Jerzy Krasuski (1930-2009), dr Andrzej Janusz Kamiński (1921-1985) – UW, mgr Kazimierz Golczewski, mgr Antoni Władysław Walczak – IZ, płk Kazimierz Sobczak – Wojskowa Akademia Polityczna, mgr Janusz Sobczak, socjolog doc. dr Władysław Markiewicz – IZ, prawnik doc. dr Bolesław Wiewióra (1926-1963) – IZ, ekonomiści: dr Jerzy Zaleski (1924-2001) – Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Sopocie, dr Edmund Dobrzycki, dr Franciszek Gronowski – Politechnika Szczecińska, mgr Bohdan Gruchman, Ryszard Karger, hydrolog mgr Michał Żurawski (1927-1985) – UAM, archeolog mgr Marian Sikora (1932-2005) – Muzeum w Koszalinie, politolog dr Zdzisław Nowak, a także Antoni Kuligowski – I sekretarz KW PZPR w Koszalinie, Wit Drapich (1924-1992) – sekretarz KW PZPR w Szczecinie, Zdzisław Tomal – przewodniczący PWRN w Koszalinie, Aleksander Majorek, Czesław Kałużny oraz dwaj naukowcy z Deutsches Institut für Zeitgeschichte we wschodnim Berlinie⁵⁴.

Z powodu trudności finansowych zorganizowano tylko trzy krótkie wycieczki: do Kołobrzegu, do Darłowa i Słupska oraz do Białogardu, Połczyna-Zdroju, Szczecinka i Złotowa⁵⁵.

V Studium Pomoroznawcze było już ostatnim. Zaprzestano jego organizowania z powodu trudności finansowych, spadku zainteresowania i wyczerpywania się formuły przedsięwzięcia. Według koncepcji PWRN i ZW TRZZ w Koszalinie Studium Pomoroznawcze miało być zaczątkiem stałej instytucji naukowej zajmującej się badaniem przeszłości i współczesności Pomorza Zachodniego. Jednak pomysł PWRN z 1960 r. otwarcia w Koszalinie stacji naukowej Instytutu Zachodniego nie doczekał się realizacji z powodu braku tam środowiska naukowego. Podobną propozycję zgłosiły Instytutowi Zachodniemu władze województwa szczecińskiego. Także w tym przypadku nie doszło do otwarcia stacji naukowej, jednak dzięki pomocy poznańskiego środowiska naukowego, głównie IZ, powstał w Szczecinie w maju 1961 r. Instytut Zachodniopomorski, którego zadaniem było prowadzenie badań naukowych o tematyce współczesnej w województwach szczecińskim i koszalińskim⁵⁶. Odpadł zatem najważniejszy argument za kontynuowaniem Studium Pomoroznawczego.

Dorobek pięciu edycji Studium Pomoroznawczego należy ocenić pozytywnie. Wzięło w nim udział ponad 400 uczestników, głównie nauczycieli, ale także pracowników różnych instytucji kultury, dziennikarzy i studentów. W pierwszych latach wśród słuchaczy Studium przeważali mieszkańcy województwa koszalińskiego, w latach następnych ich liczba systematycznie malała, a przedsięwzięcie przekształcało się stopniowo w ogólnopolskie.

⁵⁴ Tamże, Kadra wykładowców na V Studium Pomoroznawczym, b.d.

⁵⁵ Tamże, Sprawozdanie z przebiegu V Studium Pomoroznawczego, b.d.

⁵⁶ Tamże, sygn. 24, Protokół ze spotkania przedstawicieli Instytutu Zachodnio-Pomorskiego z przedstawicielami koszalińskimi w sprawie współpracy naukowej Koszalina i Szczecina z 29 IX 1961 r.

Tabela 1

Pochodzenie terytorialne uczestników Studium

Województwo	I Studium 1958	II Studium 1959	III Studium 1960	IV Studium 1961	V Studium 1962
Liczba uczestników w tym:	65	89	86	91	71
koszalińskie	57	50	40	40	30
szczecińskie	5	23	33	5	7
poznańskie	3	1	3	18	8
łódzkie	-	2	2	10	9
kieleckie	-	12	1	3	2
bydgoskie	-	-	1	8	7
katowickie	-	-	-	4	3
warszawskie	-	1	2	-	2
gdańskie	-	-	2	-	-
krakowskie	-	-	-	2	-
wrocławskie	-	-	1	1	-
lubelskie	-	-	-	-	1
olsztyńskie	-	-	1	-	-
opolskie	-	-	-	-	1
rzeszowskie	-	-	-	-	1

Źródło: AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 67, Ocena 5-letniej działalności Naukowego Studium Pomorzoznacznego w Koszalinie, b.d.

Słuchacze otrzymali solidną porcję wiedzy od najlepszych w owym czasie znawców problematyki pomorskiej w kraju. Poznawali dzieje regionu, zabytki, przyrodę i współczesne życie polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturalne. Znakomitym pomysłem były wycieczki krajoznawcze, w trakcie których ich uczestnicy odkrywali zabytki, naturę i najważniejsze obiekty gospodarcze. Można zatem zgodzić się ze zdaniem jednego z uczestników Studium, ówczesnego nauczyciela z Białogardu, że „był to prawdziwy regionalny uniwersytet”⁵⁷. Oczywiście, w trakcie niektórych zajęć serwowano słuchaczom treści propagandowe, niemające wiele wspólnego z nauką, jednak zdecydowanie przeważały zajęcia przekazujące rzetelną wiedzę. Na uwagę zasługuje zaangażowanie władz wojewódzkich oraz TRZZ i PTH, które sfinansowały Studium. Uczestnicy nie ponosili żadnych kosztów, a były one niemałe:

⁵⁷ A. Czarnik, *Moje powroty do przeszłości*, t. 1: *Dzieciństwo i młodość*, Słupsk 2005, s. 241.

w 1958 r. – 80 tys. zł, w 1959 r. – 120 tys. zł, w 1960 r. – 123 tys. zł, w 1961 r. – 122 tys. zł i w 1962 r. – 97 tys. zł⁵⁸.

Oceniając znaczenie Studium Pomoroznawczego, należy zwrócić uwagę na jeszcze jedną sprawę. Wzięło w nim udział wielu studentów i absolwentów wyższych uczelni, w tym historii, którzy po ukończeniu studiów zamieszkali w województwie koszalińskim. Znakomici historycy, z którymi mieli bezpośredni kontakt w trakcie wykładów, seminariów i konsultacji, rozbudzili w nich pasję badawczą i zamiłowanie do pracy naukowej. Można zaryzykować twierdzenie, że gdyby nie było Studium Pomoroznawczego, to nie powstałoby koszalińsko-słupskie środowisko historyczne, a przynajmniej jego rozwój byłby znacznie wolniejszy.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Koszalinie

Oddział w Szczecinku, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Złotowie

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie

Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich w Koszalinie

Prasa

„Głos Koszaliński” 1957 – nr 60, 96, 1958 – nr 184, 1959 – nr 124, 1961 – nr 128, 181, 185, 1962 – nr 185

Od redakcji, „Zapiski Koszalińskie” 1958, nr 1

Opracowania

Chojecka J., *Działalność Archiwum Państwowego w Koszalinie w latach (1953) 1961-2011. Pół wieku w służbie społeczności lokalnej*, [w:] *Archiwa i społeczeństwo. Pół wieku działalności Archiwum Państwowego w Koszalinie (1953) 1961-2011. Materiały*, red. J. Chojecka, Koszalin-Pruszcz Gdański 2011

Czarnik A., *Moje powroty do przeszłości*, t. 1: *Dzieciństwo i młodość*, Słupsk 2005

Gasztold T., Muszyński A., Rybicki H., *Koszalin. Zarys dziejów*, Poznań 1974

Jordanek Z., *Naukowe Studium Pomoroznawcze (1958-1962)*, „Koszalińskie Studia i Materiały” 1983, nr 4

Lindmajer J., *W służbie historiografii regionu. Działalność wydawnicza Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Słupsku w latach 1953-1980*, „Rocznik Słupski”, t. 1, 1980

Machura T., *Lata odbudowy i rozbudowy*, [w:] *Historia Słupska*, red. S. Gierszewski, Poznań 1981

⁵⁸ AP Koszalin, ZW TRZZ, sygn. 67, Ocena 5-letniej działalności Naukowego Studium Pomoroznawczego w Koszalinie, b.d.

- Malczewski I., *Posłowie*, [w:] *Pomorze Zachodnie – nasza ziemia ojczysta*, red. K. Ślaski, Poznań 1960
- Mazur Z., *Między ratuszem, kościołem i cmentarzem*, [w:] *Wokół niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, red. Z. Mazur, Poznań 1997
- Pandowska-Ziółkowska D., *Działalność Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Słupsku w latach 1953-1988*, [w:] *55 lat działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego w Słupsku*, red. D. Pandowska-Ziółkowska, Słupsk 2008
- Pomorze Zachodnie – nasza ziemia ojczysta*, red. K. Ślaski, Poznań 1960
- Romanow Z., *Pamięć historyczna mieszkańców Ziemi Zachodnich i Północnych w latach 1945-1989 na przykładzie Pomorza Zachodniego*, [w:] *Ziemie Odzyskane/Ziemie Zachodnie i Północne 1945-2005. 60 lat w granicach państwa polskiego*, red. A. Sakson, Poznań 2006
- Sczaniecki M., Ślaski K., *Dzieje Pomorza Słupskiego i innych terenów województwa koszalińskiego w wypisach*, Poznań 1961
- Skrzypek I., *Z historii muzealnictwa środkowopomorskiego*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne” 1997, t. 21
- Sobczak J., *III Studium Pomoroznawcze w Koszalinie*, „Przegląd Zachodni” 1960, nr 5/6
- Ślaski K., *Wakacyjne Studium Naukowe Pomoroznawcze w Koszalinie*, „Przegląd Zachodni”, 1958, z. 5

Akty prawne

- Uchwała Sejmu PRL z dnia 25 lutego 1958 r. w sprawie obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, Monitor Polski 1958 r., nr 16, poz. 98

Summary

Summer School of Pomeranian Studies in Koszalin 1958-1962

The inhabitants of West Pomerania who settled there after 1945 had little knowledge about the history of the region. Because of that, Polish Historical Association established Summer School of Pomeranian Studies in Koszalin in August 1958-1962. It was addressed to students, teachers, librarians, journalists, culture centres workers and office clerks. In the course of three weeks' classes, the participants attended lectures on history, history of art, ethnography, linguistic, archeology, geography, demography, sociology and economics. Since Koszalin region was devoid of higher education institutions, lectures were conducted by the most outstanding scientist from big academic centres, mostly Poznań, Toruń, Kraków, Warszawa, Gdańsk and Szczecin. Also, excursions were organized to different places in Pomerania. More than 400 people from all parts of Poland participated in the five editions of this “local university” subsequently promoting knowledge about West Pomerania in their areas.